

Häxan, etsning av Albrecht Dürer (1471–1528). Bildkälla: The Met collection API & The Met's Open Access program.

UMEÅ 400 ÅR

”Alls intet ont har jag gjort” – om häxfebern i Västerbottens kustland 1675–76

Åsa Bergenheim

Det stora oväsendet brukar tiden 1668–1676 benämnas i Sverige, eftersom ryktesspridning om trolldom då grasserade som värst. I efterhand framstår Norrland som särskilt utsatt, på grund av de olyckliga häxprocesserna i Torsåkers socken, i Ångermanland. I Västerbotten gick det något bättre, bland annat tack vare landshövdingen Johan Graan (som ni kan läsa mer om på annat håll i nättidskriften *Västerbotten förr & nu*). Graan var en högt utbildad och erfaren jurist, han hade inflytande och förstod framför allt, att det handlade om inbillning och ryktesspridning.

2022-04-02

Löfvånger kyrka uppfördes cirka 1480.

Det var påsk anno 1675, uppståndelsens och glädjens högtid. Det var i början av april och våren stod för dörren. Men i Löfvånger socken fanns en oro i luften. [1] Kyrkoherden Per Steccenius och kaplanen Olof Salinus kallade häradsrättens tolvmän och sockenstämmans sexmän till möte i kyrkans sakristia om ett allvarligt ärende. [2] Det ryktades nämligen bland traktens barn att de blivit förda av trollpackor till den onde i Blåkulla. Vad skulle man göra? Från Ångermanland, sa någon, hade det kommit barn som kunde peka ut trollkärningar och det hade varit till stor hjälp där. Skulle man inte kunna göra detsamma här i Löfvånger? Så blev det. Barnen placerades utanför kyrkan på båda sidor om gången där människorna strömmade in för att fira påskgudstjänst. Barnen pekade ut än den ena och än den andra kvinnan; att de var trollpackor kunde man se på märken som de hade i pannan. Tolvmännen stod vid sidan av och lyssnade och de utpekade kvinnorna utslöts omedelbart från nattvarden i väntan på rannsaking.

Att häxor fanns överallt hade redan visat sig. I Älvdalen hade stora rannsakingar ägt rum och många häxor hade fått sitt straff. Först hade de halshuggits och sedan bränts på bål. Torsåker hade varit särskilt drabbat

av häxväsendet. På en enda dag hade 71 personer avrättats för trolldom och nästan alla var kvinnor – var femte kvinna i Torsåker. Satans stora angrepp hade börjat, och det blev bara värre. Så nog visste man att häxor fanns. De lärde visste det också. Det fanns en stor lärdom om saken – demonologi – som i sanna texter bevisade existensen av djävulen och hans mänskliga verktyg, häxorna. En av de viktigaste var *Malleus Maleficarum*, "Häxhammaren", som publicerats på kontinenten hela tvåhundra år tidigare. Den beskrev klart och tydligt häxväsendets orsak och väsen, liksom hur man skulle få bukt med denna fasansfulla farsot. Ute i Europa hade häxorna gång på gång visat sina fula trynen, och tack vare nitiska häxjägare – präster och jurister – hade man lyckats eliminera många på bålet. I gamla tider hade häxor visat sig också i den här trakten. De gamle visste att berätta om två häxor som dömts till döden på bålet i Umeå när polacken Sigismund var kung, Malin i Jämtböle och hennes dotter Dordi. Tack vare folket i socknen hade de sluppit att bli levande brända, utan halshöggs först. Men detta var inte allt. I Umeå hade också någon avrättats senare, under drottning Kristinas tid. Så nog visste man att häxor fanns.

Häxprocess i Mora, tyskt kopparstick, okänd konstnär 1670.

Samma vår kom anklagelser mot två kvinnor i trakten kring Skellefteå. Lisbetta i Gärdsmark, länsman Lars Olofssons tolvåriga dotter, anklagade Elsa i granngården för att ha fört henne till Blåkulla. Länsman Lars och hans hustru var slagna av fasa. De vakade över sin dotter natt efter natt och försökte besvärja det onda med sång, bön och levande ljus. Flickan kastade sig av och an, men tycktes ändå sova och låg kvar i sin säng hela natten. När hon vaknade kunde hon ändå berätta att hon blivit förd. Inget tycktes hjälpa mot den ondes konst. Allvarliga anklagelser riktades också mot en annan Elsa. Det var den femtonårige Abraham, son till länsman Olof Carlsson i Bureå som vittnade om hur han förts till Blåkulla och vad som hänt där. Att både Lisbetta och Abraham var barn till länsmän hade nog betydelse för att det hela så snabbt blev ett ärende i tinget.

Inför sommartinget i början av juli månad berättade Lisbetta att Elsa fört både henne, sina egna sju barn och flera andra till Blåkulla så länge hon mindes. Självt hade hon oftast färdats naken, ridande på människor eller djur som Elsa hade gnidit med smörja. Blåkulla var en stor gästbudsstuga, nästan som prästgården, vackert målad både utvändigt och invändigt. Den onde såg ut som en stor vit ox och låg under bordet medan de andra dansade och åt den mat Elsa lagade till. Lisbetta hade själv stått brud i Blåkulla tre gånger, först

med två troll och sedan med kyrkoherdens sjuklige son. Kvinnorna bolade med den onde under bordet och födde sedan missfoster som kokades till smörja. Abraham vittnade om att han minsann hade sett många välbekanta personer i Blåkulla. Alla hade ätit och druckit och Halt-Dordi hade spelat upp till dans på långspelet. Den onde hade viggt honom och flickan Kirstin. Efteråt hade han bolat med henne, fast inte riktigt så som andra giftasfolk gör. Det var förvisso fasansfulla anklagelser, men eftersom alla anklagade nekade bestämt och det inte fanns något som bekräftade det barnen berättat kunde inte tinget gå vidare med saken. Barnens upplevelser avfärdades som fantasier, rent av "Satans illusioner". Men det skulle komma en fortsättning.

Efter händelserna vid påsk hade panik utbrutit i Lövånger socken. På våren inkom en skrivelse till tinget där allmogen begärde att domaren skulle ta itu med det förfärliga häxväsendet som florerade i bygden, för att skydda deras barn och boskap. Sju kvinnor rannsakades sålunda för trolldom. Värst utsatt var nog legopigan Sigrid Larsdotter, som anklagades för "att hafva fört sin husbondes lilla dotter till Blåkulla". Sigrid blev "privatim examinerad" av kaplanen Salinus och sin husbonde, regementskrivaren Olof Svensson. De två herrarna fick henne att bekänna att hon i sin ungdom blivit förförd av satan. När hon så fördes inför rätten tog hon tillbaka sin bekännelse, men hon föll till föga igen. Sigrid var nervös, vag och förvirrad. Jo, kanske hade hon haft en pakt med satan, men i tron att han varit hennes Gud. Frågan var dock om man verkligen kunde tro på det hon sa. Var hon alls vid fullt förstånd? Rätten beslutade att skjuta upp rannsakingen till nästa ting. Till dess skulle Sigrid hållas i fängsligt förvar och förhöras av prästerna enskilt – "in privatim". Nya anklagelser kom från barnen och fler kvinnor förhördes. Likheterna mellan barnens berättelser tydde

Lövånger kyrkstad har sannolikt rötter från medeltiden och fick av allt att döma sin struktur före 1480, då den nuvarande kyrkan byggdes. Foto: Anette Jansson.

Häxsabbat, Francisco Goya, 1798.

på att de kände till det som barn i andra byar berättat. Någon vardagskontakt mellan barnen torde knappas ha förekommit. Det var för långt mellan byarna och delar av Lövånger socken var ännu väglöst land. Men det fanns ändå tillfällen. Man förväntades gå regelbundet i kyrkan och då fanns möjlighet att övernatta i någon av de små stugorna i kyrkstaden. Här kunde man också bo när det var ting eller marknad. Kanske var det om kvällarna i kyrkbyn som barnens berättelser tog form och delades.

Veckorna gick. De anklagade kvinnorna förhöordes om och om igen av de nitiska prästerna. Nya anklagelser kom, och fler kvinnor släpades till prästgården. Så inleddes hösttinget. Sigrid var lika skräddad som förra gången, och lämnade lika förvirrade uppgifter. Hon tog tillbaka, bekände på nytt, tog tillbaka och bekände på nytt ... Hennes färd till Blåkulla hade varit som en dröm, sa hon, och alltsammans hade hon lärt sig av Knabb-Rådgerd. Knabb-Rådgerd hade nyligen utpekats av flera barn och hon hade också bekänt under förhören.

Sissla Andersdotter hade utpekats av flera barn. Hon bekände själv att hon blivit förd till Blåkulla sedan hon var liten och hade gruvliga saker att berätta om hur det gick till där. Satan låg i en säng och bolade med trollkonorna, och ungarna som föddes efter en månad kokades till smörja. Hon hade själv legat med gubben i sängen. Samlag med den onde! Rättens ledamöter måste ha ryst av fasa. Men hur hade det känts? "Det gjorde varken ondt eller gått", svarade Sissla. Och förresten var hon inte ensam där. Den gamla Philpus Malin hade hon sett, ridande på prästen Salinus själv. Och Malin bekände. Ja, hon hade fört prästens lilla Karin, och det hade hon lärt sig av Knabb-Rådgerd. Även hon legat med den onde, men till skillnad från Sissla tyckte hon att det hade "gjort gott". Sissla och Malin bekände alltså, men gick samtidigt till motat tack. Båda hade nämligen sett två av nämndens leda-

möter i Blåkulla. Malin kunde dessutom berätta att den ene varit där tillsammans med sin dotter och den andre med sin hustru. Men sådana beskyllningar om högt ansett folk kunde tinget inte ta på allvar.

Knabb-Rådgerd påstods ha lärt upp andra kvinnor och förhöordes i prästgården medan tinget pågick. Till en början nekade hon till anklagelserna men medgav att hon vid två tillfällen hade drömt att hon varit gift med "en led och stor man". Man varnade henne skarpt. Att inte bekänna svåra synder inför Gud skulle få gruvliga konsekvenser för hennes själ. Rådgerd vändades. Hade ändå Philpus Malin rätt? Så föll hon till föga. Kanske var det så som Malin sa, grät hon, men "alls intet ont har jag gjort".

Så spred sig ondskan. I Skellefteå, Lövånger, Bygdeå och Umeå – överallt härjade den fasansfulla trolldomen. Ungefär hälften av de anklagade hade erkänt, framför allt de gamla. Ett erkännande innebar full bevisning och en fällande dom. Andra hade inte erkänt – ännu. Man lämnade hela ärendet till Hovrätten – som skulle fatta det slutliga beslutet. Hovrätterna hade nyligen inrättats för att föra kronans talan och var den instans som kunde mildra eller fastställa dödsstraff. För att inte ligga "kronan till onödig bekostnad" fick de anklagade vara hemma i väntan på beslutet ... och yxan.

Månaderna gick. Vintern, våren och sommaren passerade. I september var det dags för laga höstting i häradsrätten för Skellefteå-Burträsk, Lövånger, Bygdeå-Nysätra och Umeå socknar. Närvarande var landshövdingen Johan Graan, som där höll ett "vidlyftigt och gudeligt tal till allmogen i varje socken". Han hade utsetts av kungen till att leda den särskilda trolldomskommissionen för Norrland, men lyckades slippa uppdraget med hänvisning till sin höga ålder och betungande arbete. Graan var nämligen långt ifrån övertygad om att det som skedde i bygden var en fråga om trolldom och häxeri. Tvärtom talade han om inbill-

ning, Satans lögner och ryktesspridning som gör att allmogen är beredd att på barns vittnesmål driva åldriga kvinnor i döden. Dessutom hade man fräckheten att påstå att häradsrätten och han själv inte gjorde sin plikt för att komma till rätta med trolldomsväsendet. Så vidtog rannsakingen i de olika tingen.

I Skellefteå höll länsmansbarnen Lisbetta och Abraham fast vid sina anklagelser. Elsa i Gärdsmark nekade lika ihärdigt som tidigare: "Men aldrig kan jag bekänna det på mig, som jag vet mig intet vara skyldig gill. De måge nu göra utav mig, vad de vilja. Jag är Gud och överheten underkastad." Allt fler barn kom med anklagelser. Den 10-åriga tiggarpojken Erik Larsson hade blivit förd till Blåkulla av Sissla i Fällforsen och minnsatt flera av traktens kvinnor där. De anklagade slog ifrån sig. Erik var en skvallerpojke, sa man, som sprang omkring i gårdarna och tiggde. Om han inte fick det han ville ljög han på folk och fick till och med bygdens barn att tro på lögnerna. Men det var nu flera barn som sa sig ha blivit förda av den ena efter den andra av traktens kvinnor. Ingen av de anklagade bekände och rannsakingen avslutades. Man måste invänta hovrättens beslut.

I Bygdeå hade man inte trott på alla rykten som varit i svang, förrän denna höst 1676. Allvarliga anklagelser kom då från flera barn och ungdomar mot tio kvinnor i bygden. De anklagade nekade och menade att satan hade spelat gyckel med barnen. Klagomål framkom också om att dessa anklagelser först hade kommit med tiggarbarnen som berättade sina historier mot ett mål

mat och en varm sovplats. Dessutom kunde prostén, nämndemännen och tingslaget intyga att samtliga anklagade var goda kristna. Nej, barnens berättelser var helt enkelt inte att lita på. Kvinnorna friades och allmogen förmanades att hålla sig till Gud och sanningen.

När Lövånger höll septemberting var bara två av de anklagade kvinnorna närvarande, Philpus Malin och Knabb-Rådgerd. Den mest drivande inför tinget var kaplanen Olof Salinus. Båda kvinnorna hade tidigare erkänt, men Knabb-Rådgerd tog nu tillbaka sin bekän-nelse. Hon påstod sig ha blivit tvingad att erkänna tidigare, eftersom hon hade "bliven illa hanterad, hotad och snubbad i prästgården, särdeles av kyrkoherdens hustru". Till slut hade man vridit om hennes näsa så kraftigt att hon bekände. Prästen Salinus nekade dock till att alls ha behandlat henne illa. Han hade bara allvarligt förmanat och rått henne att erkänna. Vad skulle man tro? Rådgerd var en kvinna med gott rykte och ingen hade hört talas om att hon skulle ha ägnat sig åt trolldom eller vidskepelse. Men prästen Salinus berättade att han själv blev frestad när han reste runt i socknen, men att det var Knabb-Rådgerds fel. Logiken var enkel: eftersom frestelse till synd – köttslig kan man förmoda – är djävulens verk måste orsaken till att en gudsman blir frestad vara trolldom. Nu trädde det ena barnet efter det andra fram och vittnade. Tolvåriga Olof hade förts av Lussi piga, tioåriga Brita av Bränd-Rådgerd och tioåriga Önse av både Lussi i Mångbyn och Larssons änka i Bissjön. Syskonen nioåriga Anders och sexåriga Barbro hade sett pigan flyga till Blåkulla,

Slottet Tre Kronor, Govert Camphuysen 1661. Här låg Svea hovrätt fram till 1697, då slottet brann.

ibland på deras far och ibland på deras mor. Anklagelserna blev allt fler och allt yvigare. Det hela var en enda röra. Hade verkligen Philpus Malin suttit på en stång vid spisen när landshövdingen höll sitt förmaningstal i häradsrätten, som prästens Karin sagt?

De andra hade ju sett henne vid tolvmannabordet. Häradshövding Wijnblad var tveksam. Det var bara att vänta på hovrättens bedömning.

Man kan lätt få uppfattningen att rannsakingen i trolldomsärenden kunde gå till hur som helst och att de anklagade var helt skyddslösa och dömda på förhand. Vid förhör "in privatim" tycktes både det ena och det andra hända. Men riktigt så vad det dock inte. Det fanns ett regelverk att hålla sig till och även om det ibland överträdades av tinget accepterades inte att vem som helst gjorde vad som helst. Att kyrkoherdens hustru skulle ha varit med och pinat Knabb-Rådgerd "in privatim" skulle inte ha godkänts av rätten. Om det nu hade bevisats vara så. I Umeå utspelade sig ett drama mellan den unga pigan Karin Larsdotter och tobaksinspektören Peder Hansson Rochman, ökad bråkmakare och extrem häxhatare. Det hade ryktats

Häxor på kvast, Francisco Goya, 1797.

att Karin hade fört Rochmans dotter till Blåkulla. Denne beslutade sig helt enkelt för att "in privatim" förhöra flickan. Karin förhördes i tre dagar under hot och misshandel på Rochmans gård av Rochman själv med bistånd av kapellanen Peder Arctædius och stads-predikanten Seger Nenzelius. Efter två dagar förstärktes sällskapet av ytterligare en person, en soldat som själv anmälde sitt intresse. Förhören var råa och hade vissa sexuella drag, som att hennes överdel revs sönder och en kniv hölls mot hennes blottade bröst. Men det gick inte som Rochman tänkt sig. Väl hemma anmälde Karin händelsen till borgmästaren, som förde det hela vidare till landshövding Johan Graan. Graan beslutade att gå till botten med det hela. Rochmans tilltag befanns vara klart olagligt och han dömdes till dryga böter.

Men jakten på häxor fortsatte också i Umeå. Under sensommaren och hösten 1676 kom en lång rad barn med trolldomsanklagelser mot ett tiotal kvinnor – gamla och unga, pigor och hustrur och dessutom en tiggerska. En av de anklagade var Gölu Jonsdotter. Hon berättade att en man i lång kappa hade kommit till henne om natten, och att han såg rakt ut som kaplanen Per Arctædius. Men trolldom eller Blåkullafärder hade hon då aldrig befattat sig med! Pressen på de anklagade var oerhörd. Gölu försökte dränka sig i brunnen, men blev uppdragen efter att en liten pojke hämtat hjälp. Tre av de anklagade kvinnorna bekände, men det var inte lätt för rätten att förhålla sig till deras bekännelser. De hade varit i Blåkulla och de hade bolat med Djävulen, men det hade faktiskt bara skett i sömnen, i drömmen. Det hela lämnades till Hovrätten.

Situationen var nu den att Svea hovrätt hade ett stort antal domar och ärenden från de trolldomsangripna socknarna att ta ställning till. Men konstiga rykten hade hörts från Stockholm. En stor trolldomsprocess pågick i huvudstaden, och flera avrättningar hade ägt rum. En kvinna hade till och med bränts levande, Rumpare-Malin, vilket inte hade skett sedan seklets början. I centrum för anklagelserna var Johan Griis, en pojke som kommit vandrande från Gävle sedan hans mor dömts till döden för häxeri. Tillsammans med bland andra drabanten Myras unga pigor och skrädarens flicka Lisbet Carlsdotter hade Johan pekut häxor och berättat om deras ondska. Många barn och ungdomar hade sedan vittnat om detsamma. Stockholm var i skräck. Så började något hända. Fler och fler av de lärde, både präster och jurister, uttryckte stor skepsis till historierna som barnen berättade. Vissa menade nu att det troligen var djävulen själv som satt griller i huvudet på de lättleda barnen. Barnen började bli osäkra.

Lotsgatan på Åsöberget. Foto: Ditte Akker.

I oktober 1676 fick landshövding Johan Graan ett brev från riksrådet. I huvudstaden hade man nu fått klart för sig att alltsammans handlade om skvaller och fantasier. Tre skyldiga unga ryktesspridare väntade nu på sin dom, Johan Griis, Lisbet Carlsdotter och en av Myra-pigorna. Riksrådet gav nu landshövdingen i uppdrag att utreda vilka personer som varit upphov till de rykten och anklagelser som florerat och kraftfullt tala dem tillrätta. De första månaderna 1677 var en tid för räfst och rättarting. I Umeå avslöjades många unga ryktesspridare och tre fick slita ris vid sockenstugan. I Skellefteå ställdes tiggarpojken Erik Larsson inför tinget tillsammans med sin bror Johan. Båda pojkarna bekände att alltsammans varit lögner och ett sätt att överleva. De fick slita ris vid tingsstugudörren "efter som deras ålder och storlek prövas tåla". I Bygdeå och Lövånger konstaterades bara att det hela varit falska anklagelser som bottnade i ovänskap. Därmed lade man det hela åt sidan.

Den stora häxfebern i landet var förbi, men under de tid den varade (1668–1676) hade cirka 240 människor fått sätta livet till. De flesta var förstas kvinnor, ett fåtal var män. Hur många som anklagades och rannsakades vet vi inte, men det är säkert mångdubbelt fler. De häxanklagade kvinnorna i Skellefteå, Bygdeå, Lövånger och Umeå hade dock stor tur. Ett femtontal kvinnor rannsakades och åtminstone sju dödsdomar avkunnades, men dödsdomarna hann aldrig fastställas av hovrätten eller verkställas.

Hur kunde då detta hända? Hur tänkte man? Människorna i det tidigmoderna Sverige levde i en värld som var fylld av gåtfulla och övernaturliga väsen och krafter. En del goda, andra ondskefulla. Det gällde att navigera i spänningsfältet mellan Gud och satan. Låt oss göra en tankeres! Vi tänker oss att vi lever i en miljö där alla är fullständigt övertygade om att Gud finns, liksom djävulen. Det är inget vi tror eller tvivlar på, det är en sanning lika självklar som att våren kommer efter vintern. Vi vet med säkerhet att djävulen finns, och vi vet att han på många lömska sätt försöker sprida ondska. Missväxt, sjukdom och död drabbar oss, liksom att blixten slår ner och att kon sinar. Solförmörkelse, hagel på sommaren och kvinnor som föder missfoster, vad är det annat än djävulens verk? Allt i Guds skapelse har ju en förklaring. Djävulen kan anta olika skepnader, det kan vara vem som helst. Alla är misstänkta, ingen går fri. Vi har inget skydd, annat än att frukta och vörda Gud. Det gäller att vara klarsynt och modig, att inte låta sig luras av djävulens list. Det gäller att förstå vad vi ser, att tro på våra ögons och örons vittnesbörd, att genomskåda falskhet och att lyssna på det som andra kan förtälja. Det gäller att akta sig. Och framför allt, det gäller att gå i kyrkan och lyssna på Guds sanna ord. Vi tänker oss att vi lever i denna tankevärld! För mig blir då häxprocesserna nästan begripliga. Nästan.

Noter

[1] Texten är till viss del hämtad ur min bok *Den liderliga häxan – Häxhammaren och de svenska häxprocesserna* (2020), vilket har godkänts av Carlsson Bokförlag. Det huvudsakliga källmaterialet är renoverade domböcker från respektive tingslag, som också finns på microfiche vid Arkiv och specialsamlingar, Umeå universitetsbibliotek. Detta källmaterial har tidigare behandlats och refererats av Johan Nordlander i *Norrländska samlingar*, del 15 (Stockholm, 1934) samt av Karl Fahlgren i *Till Blåkulla: trolldomsväsendet i Västerbotten 1675–1677* (Umeå, 1966). Samtliga citat är hämtade från domböckerna.

[2] Tolvmännen var nämndemän vid häradsrätten och valdes på sockenstämman. De hade ett stort inflytande, bland annat eftersom de fördelade och administrerade utskrivningen och skattebördan. Sexmännen var utsedda av sockenstämman. Till deras uppgifter hörde att förvalta tiondet, tillse att stämmans beslut genomfördes samt rapportera otukt och ogudaktigt leverne till prästen.

Litteratur för vidare läsning

- Ankarloo, Bengt. *Trolldomsprocesserna i Sverige* (Lund, 1972), diss.
- Ankarloo, Bengt. *Satans raseri: En sannfärdig berättelse om det stora häxoväsendet i Sverige och omgivande länder* (Stockholm, 2007).
- Bergenheim, Åsa. *Den liderliga häxan: Häxhammaren och de svenska häxprocesserna* (Stockholm, 2020).
- Fahlgren, Karl. *Till Blåkulla: trolldomsväsendet i Västerbotten 1675–1677* (Umeå, 1966).
- Harrison, Dick. *Häxprocesserna* (Lund, 2021).
- Holmqvist, Kalle. *Ondskan i Nordingrå: En norrländsk häxprocess 1675* (Stockholm, 2012).
- Häll, Mikael. *Skogsrået, näcken och djävulen: Erotiska naturväsen och demonisk sexualitet i 1600- och 1700-talens Sverige* (Stockholm, 2013), diss.
- Lamberg, Marko. *Häxmodern: Berättelsen om Malin Matsdotter* (Helsingfors, 2021).
- Linderholm, Emanuel. *De stora häxprocesserna i Sverige: Bidrag till svensk kultur- och kyrkohistoria* (Uppsala, 1918).
- Sörlin, Per. *Trolldoms- och vidskepelseprocesserna i Göta Hovrätt 1635–1754* (Stockholm, 1993), diss.
- Tegler Jerselius, Kristina. *Den stora häxdansen: Vidskepelse väckelse och vetande i Gagnef 1858* (Uppsala, 2003), diss.
- Vägen till Blåkulla: Nya perspektiv på de stora svenska häxprocesserna*, red. Linda Oja (Uppsala, 1997).
- Åberg, Alf. *Häxorna: De stora trolldomsprocesserna i Sverige 1668–1676* (Göteborg, 1989).
- Östling, Per-Anders. *Blåkulla, magi och trolldomsprocesser: En folkloristisk studie av folkliga trosföreställningar och av trolldomsprocesserna inom Svea Hovrätts jurisdiktion 1597–1720* (Uppsala, 2002), diss.

GLÖM INTE ATT UPPGE
FÖRFATTARNAMN OCH KÄLLA
NÄR DU HÄNVISAR
TILL DENNA ARTIKEL